

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЛЮ

У тезі досліджено феномен домашнього насильства як складну соціально-правову проблему, що має глибокі історичні корені, багатфакторні причини та різні форми прояву— фізичні, психологічні, сексуальні та економічні. Проаналізовано етапи становлення правових механізмів протидії насильству: від перших згадок у «Законах Хаммурапі» і «Руській правді» до сучасного законодавства України. Особлива увага приділена Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та ратифікації Стамбульської конвенції у 2022 році, що стало важливим кроком на міжнародному рівні. У роботі розкрито вплив культурних, психологічних і соціальних чинників на поширення насильства, а також наголошено на необхідності міждисциплінарного підходу до його подолання. Зазначено, що ефективна боротьба з домашнім насильством потребує не лише вдосконалення правових норм, а й активної участі державних інституцій, громадських організацій та всього суспільства, особливо в умовах війни, що спричинила зростання кількості звернень про насильство. Описано сучасні механізми допомоги: створення притулків, мобільних бригад психосоціальної підтримки тощо.

Ключові слова: домашнє насильство, правове регулювання, Стамбульська конвенція, соціальні чинники, захист прав людини.

У сучасних реаліях домашнє насильство визначається, як серйозна проблема, оскільки вона стосується багатьох людей і має вплив не лише на окрему людину, але й на суспільство загалом. Щоб глибше зрозуміти поняття цього явища та ефективність сучасних підходів до його подолання, важливо проаналізувати історичний шлях становлення правового регулювання домашнього насильства.

Аналіз виникнення механізмів правового регулювання явища домашнього насильства, свідчить про його глибокі історичні корені та складну еволюцію. Витоки правового регулювання проблеми сягають ще епохи Стародавнього Вавилону — у «Законах Хаммурапі» (XX–XVI ст. до н.е.) вперше з'являється спроба встановити рамки для сімейних відносин, хоча домінування чоловіка було визначальним. Протягом наступних століть боротьба з насильством у родині проходила декілька важливих етапів, кожен з яких вносив суттєві зміни в правову та соціальну свідомість.

Перший значущий період (XI–XVI ст.) позначився появою «Руської правди» — одного з перших кодифікованих збірників права, де жінка визнавалася повноцінним суб'єктом правових відносин. За її вбивство передбачалась така ж відповідальність, як і за вбивство чоловіка, що на той час було революційним кроком. Цей правовий підхід знайшов своє продовження в Литовських статутах, де вже окремо фіксувалася відповідальність за насильство щодо дітей, що свідчить про перші кроки у формуванні концепції захисту вразливих категорій.

Другий період (XIX ст.) пов'язаний із правовими актами Австро-Угорської імперії, які не лише надавали визначення терміну «сім'я», а й включали положення про відповідальність за насильницькі дії стосовно членів родини. Таким чином, родинне насильство почали сприймати не лише як моральну, а й як юридичну проблему.

Третій період (XIX – початок XX ст.) став переломним у плані формування соціального руху за права жінок. Ідеї суфражизму, які охопили Європу і США, дійшли й до українських земель, актуалізуючи необхідність забезпечення рівності статей. Незважаючи на формальне замовчування проблеми в СРСР, законодавство все ж визнавало певні форми насильства в родині як кримінальні злочини, хоч і не оформлювало це в категорію «домашнього насильства».

Четвертий період (середина – кінець XX ст.) ознаменувався прийняттям ключових міжнародних документів, що заклали основу глобальної політики протидії домашньому насильству. Загальна декларація прав людини (1948), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979), а також модельний закон ООН (1996), у якому вперше з'явилося чітке визначення «домашнього насильства», — усі ці документи стали орієнтирами для національних законодавств різних країн світу.

І п'ятий період (кінець XX – XXI ст.) пов'язаний із незалежною Україною, яка почала формувати власну правову політику в цій сфері. У 2001 році прийнято перший закон «Про попередження насильства в сім'ї», який закріпив правові основи державного втручання у приватну сферу. З 2003 року насильство в сім'ї стало

адміністративним проступком, а з 2017 року — за певних умов — і кримінальним правопорушенням. Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» деталізував форми насильства, механізми допомоги потерпілим, а також зобов'язав органи влади створити систему реагування [6].

У контексті правового регулювання проблеми домашнього насильства ключову роль відіграє визначення кола осіб, до яких може бути застосований відповідний правовий механізм захисту. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (п. 3 ч. 1 ст. 1) встановлює, що такі діяння можуть мати фізичний, сексуальний, психологічний або економічний характер та здійснюватися як у межах сімейних чи родинних відносин, так і між особами, які спільно проживають або проживали однією сім'єю, незалежно від юридичного статусу їхніх взаємин. При цьому закон охоплює не лише факти насильницької дії чи бездіяльності, а й погрози її вчинення, що підкреслює комплексний підхід до виявлення та попередження таких правопорушень [2].

Виходячи із вищезазначеного цим законом було започатковано боротьбу держави та суспільства з таким ганебним явищем, як домашнє насильство. У зв'язку з цим низка міжнародних документів та угод, які уклала Україна з іншими країнами світу враховувала гендерну рівність чоловіків та жінок, які з тих чи інших причин перебувають закордоном, знаходячись в сімейних чи інших взаєминах з громадянами інших держав [5].

Важливо зазначити, що боротьба з домашнім насильством не припиняється, навіть у часи глобальних викликів, таких як війна. Попри повномасштабне вторгнення Росії в Україну, боротьба з домашнім насильством не лише не припинилася, а навіть набула нового змісту. Вже під час війни Україна зробила важливий крок, ратифікувавши у 2022 році Стамбульську конвенцію — перший обов'язковий міжнародний документ, який комплексно регулює протидію насильству щодо жінок і домашньому насильству [3]. Це свідчить про те, що навіть у складних умовах воєнного стану держава прагне дотримуватись міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини та гендерної рівності. Дія Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» продовжується, а також застосовується стаття 126-1 Кримінального кодексу, яка передбачає кримінальну відповідальність за систематичне насильство в родині [2], [1]. Хоча навантаження на правоохоронні органи і суди значно зросло через війну, справи про домашнє насильство розглядаються, і постраждалі особи можуть отримати захист.

Разом із тим, війна призвела до зростання кількості випадків насильства — правозахисні організації, зокрема Ла Страда-Україна, фіксують збільшення звернень, що пов'язано зі стресом, переміщенням людей, економічними труднощами та доступом до зброї серед населення [4]. Саме тому впровадження міжнародних документів, зокрема Стамбульської конвенції та Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), залишається актуальним і необхідним [3]. Відповідно до цих стандартів в Україні реалізуються нові програми — відкриваються додаткові притулки для жертв насильства, створюються мобільні бригади психосоціальної допомоги, які працюють навіть у прифронтових районах.

Отже, історичний розвиток правового регулювання домашнього насильства свідчить про складний і тривалий шлях еволюції суспільної свідомості та державної політики у цій сфері. Від перших згадок у древніх правових кодексах до сучасних міжнародних документів, таких як Стамбульська конвенція, поступово формувалися принципи захисту прав людини, рівності та недопущення насильства у сімейних відносинах. Україна, пройшовши складний етап становлення власної правової системи протидії домашньому насильству, сьогодні демонструє прихильність до міжнародних стандартів, навіть у складних умовах війни. Ратифікація ключових міжнародних актів, удосконалення законодавчої бази та впровадження нових програм допомоги постраждалим свідчать про системний підхід держави до вирішення цієї проблеми. Водночас виклики воєнного часу лише підкреслюють необхідність подальшого посилення заходів захисту, профілактики та реагування на випадки домашнього насильства, аби гарантувати безпеку та права кожного громадянина.

References

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 01.09. 2001 r. № 2341-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Zakon Ukrainy "Pro zapobihannia ta protydiu domashnomu nasylstvu": Zakon vid 07.12.2017 № 2229-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2018. — № 5. — St. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
3. Konventsia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu iz tsymy yavyschamy (Stambulska konventsia) ratyfikovana Zakonom Ukrainy № 2319-IX vid 20.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
4. Zvit La Strada-Ukraina: «Vplyv viiny na henderne nasylstvo», 2023. URL: <https://la-strada.org.ua/>
5. Verbitskyi, B. Kryminalna vidpovidalnist za domashnie nasylstvo : kursova robota z dystsypliny "Kryminalne pravo Ukrainy" / B. Verbitskyi ; nauk. kerivnyk V. M. Skyba. — Temopil, 2023. — [32] s.
6. Hrom N. O. Pravove zabezpechennia protydi domashnomu nasylstvu: stanovlennia ta rozvytok. // Yurydychnyi biuleten. — 2024. — Vyp. 32. — S. 31–38.

**INTERNATIONAL LEGAL MECHANISMS FOR PREVENTION AND COUNTERACTION
TO DOMESTIC VIOLENCE**

The thesis explores the phenomenon of domestic violence as a complex socio-legal issue with deep historical roots, multifactorial causes, and various forms of manifestation — physical, psychological, sexual, and economic. The stages of development of legal mechanisms to combat violence are analyzed, from the first mentions in the Code of Hammurabi and Rus' Justice to the modern legislation of Ukraine. Special attention is given to the Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence" and the ratification of the Istanbul Convention in 2022, which marked an important step at the international level. The paper reveals the impact of cultural, psychological, and social factors on the spread of violence, and emphasizes the need for an interdisciplinary approach to its elimination. It is noted that effective combat against domestic violence requires not only the improvement of legal norms but also the active participation of state institutions, public organizations, and society as a whole, especially in the context of war, which has led to an increase in reports of violence. Modern assistance mechanisms are described, such as the creation of shelters, mobile psychosocial support teams, and others.

Keywords: domestic violence, legal regulation, Istanbul Convention, social factors, human rights protection.

Відомості про авторів / Information about Authors

Світлана Сургова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, педагогіки і логопедії, Навчально-наукового медичного інституту, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: surgova.svetlana@gmail.com, orcid: <https://0000-0002-3840-2924>

Svetlana Surgova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Work, Pedagogy and Speech Therapy of the Educational and Scientific Medical Institute of the Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: surgova.svetlana@gmail.com, orcid: <https://0000-0002-3840-2924>

Анастасія Яковенко, студентка другого курсу першого (бакалаврського) освітнього рівня вищої освіти спеціальності «Соціальна робота та консультування» кафедри соціальної роботи, педагогіки і логопедії, Навчально-наукового медичного інституту, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: anastasiayakovenko22@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0009-0008-3748-5423>

Anastasia Yakovenko, second-year student of the first (bachelor's) educational level of higher education, specialty "Social Work", Department of Social Work, Pedagogy and Speech Therapy, Educational and Research Medical Institute, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: anastasiayakovenko22@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-3748-5423>

